

Kultur- og kirke departementet
Postboks 8030 Dep
0030 OSLO

Deres ref	Deres dato	Vår ref	Dato
2003/1372	02.04.03	200304132	30.06.03

UTKAST TIL ENDRINGER I ÅNDSVERKLOVEN M.M. SOM FØLGE AV EUROPAPARLAMENTETS- OG RÅDS DIREKTIV 2001/29/EF HØRING

Det vises til brev av 02.04.03 fra Kultur- og kirke departementet. Det vises også til tidligere brev fra Utdannings- og forskningsdepartementet om samme tema, brev av blant annet 05.11.2002 og 23.05.01 (om forskriftene).

Innledningsvis

Åndsverkloven har mange viktige berøringspunkter mot Utdannings- og forskningsdepartementets arbeidsområde. Departementet vil derfor komme tilbake med en tilleggssuttalelse når uttalelsene fra våre underliggende institusjoner foreligger. Utdannings- og forskningsdepartementet forutsetter dessuten et nært samarbeide mellom de to departementene om den endelige proposisjonstekst.

Utdannings- og forskningsdepartementets kommentarer og merknader er disponert slik:

- 1. Merknader av mer generell karakter**
- 2. Økonomisk og administrativ betydning av loven innenfor UFD område**
- 3. Ervervsmessig # ikke-kommersiell**
- 4. Undervisning - aktiv læring**
- 5. Kommentarer til høringsutkastets konkrete forslag**
- 6. Bemerkninger knyttet til høyere utdanning og forskning**
- 7. Andre forhold**

1. Merknader av mer generell karakter

1.1 Behovet for et lovverk som er lett tilgjengelig for aktuelle brukergrupper

Innledningsvis vil vi peke på at åndsverkloven er en relativt gammel, detaljert og omfattende lov som er vanskelig å tilegne seg. Loven retter seg i høy grad inn mot "vanlige" brukere av åndsverk, herunder ungdom og andre ordinære forbrukergrupper, og noe mer profesjonelle brukere innen undervisnings- og forskningsinstitusjoner, arkiv, bibliotek, museer osv. Det ville derfor være en fordel om man innledningsvis i den endelige proposisjon ga en oversiktlig beskrivelse av gjeldende rett, med en konkret angivelse av hvilke endringer departementets lovforslag medfører for brukere av åndsverk.

Utdannings- og forskningsdepartementet vil dessuten foreslå at man i innledningen i loven setter inn en definisjonsbestemmelse der man definerer sentrale begreper som opphavsrett, avtalelisens, tvangslisens, ervervsmessig utnyttelse osv.

Det ville dessuten lette tilegnelsen om man fikk én samlet bestemmelse om bruk av vernet materiale i undervisning og elevenes/studentenes læringsarbeid. Ved gjennomlesning av loven/lovutkastet viser det seg at det ikke bare er der overskriften indikerer undervisning at bruk i undervisningen er regulert. Dette gjør at loven blir unødvendig komplisert for store brukergrupper.

Tilsvarende er det behov for en samlet fremstilling når det gjelder adgang til å bruke vernet materiale i vitenskapelige verker, og dessuten bruk knyttet bla. til arkiv, biblioteker og museer.

En del av lovutkastet gjelder innarbeidelse av Rådskommisjonsdirektiv 2001/29 EF om opphavsrett og visse nærstående rettigheter i informasjonssamfunnet, også kalt "infosokdirektivet". Direktivet handler ikke bare om vern av opphavsmannen, men også om *behovet* for og muligheten for alle til å kunne bruke åndsverk, og ikke minst få ny tilgang til informasjon ved hjelp av ny teknologi. Fra et brukersynspunkt ville det vært ønskelig med en fremstilling av hvordan informasjon på internett lovlig kunne tas i bruk i en opplæringsprosess eller en konkret vitenskapelig produksjon. I slik sammenheng ville det vært nyttig med en oversiktlig fremstilling av hva som er vernet og hva som ikke er vernet av den informasjon som finnes på nettet.

1.2 Åndsverkloven er en viktig lov for utdanning og forskning

KKD peker i sin innledning til høringsutkastet på at åndsverkloven er en viktig kulturpolitisk lov, og at det fra et samfunnsmessig synspunkt er viktig at allmennheten på fornuftige vilkår gis adgang til åndsverk. Det må tilsvarende være riktig å si at opphavsretten ikke har noen verdi for opphavsmannen dersom det ikke finnes en betalingsvillig offentlighet og enkle klarerings- og brukerbetalingsordninger. En del av betalingsordningene er finansiert over ulike offentlige budsjetter. Andre økonomisk viktige brukerbetalingsordninger innebærer betaling direkte fra de grupper og institusjoner

som Utdannings- og forskningsdepartementet har ansvaret for. Åndsverkloven er således også en viktig utdanningspolitisk lov.

Interessemotsetningene går ikke bare, slik UFD ser det, mellom vern av den skapende innsats og ulike samfunnshensyn. Opphavsmannen er helt avhengig av at noen er villig til å ta hans verk i bruk på *lovlig* måte, slik at han kan oppbære en økonomisk kompensasjon for sin skapende innsats. Dette krever i sin tur betalingsordninger som synes enkle og rimelige, sett med brukerøyne.

Så vidt vi kan se nevner ikke høringsutkastet de positive effektene det medfører for opphavsmannen at et vernet verk får omtale og blir benyttet aktivt i undervisnings-situasjonen, i elevs og studenters arbeider og i eksamensoppgaver osv. Uten undervisningsinstitusjoners aktive formidling av kulturarven og åndsverk fra samtiden, ville disse i langt mindre grad være kjent av allmennheten. Dermed ville også potensialet for ordinært salg være minimalt. Denne gratis markedsføring og økonomiske drahjelp, i første omgang fra utdanningsinstitusjonenes side, må ikke undervurderes.

Åndsverkloven har dessuten også viktige grenseflater til norsk forskning, selv om loven ikke gir beskyttelse verken for forskeres ideer eller resultater, med mindre de er gitt en form som er vernet av loven. Derimot medfører loven en del ekstra kostnader og administrasjon for norsk forskning.

2. Økonomisk og administrativ betydning av åndsverkloven innenfor UFDs ansvarsområde

Det er vanskelig å få en full oversikt over de fulle økonomiske konsekvenser av åndsverkloven innenfor Utdannings- og forskningsdepartementet ansvarsområde, og hva de foreslåtte endringer medfører av økte utgifter for våre grupper. Vi vil her nøye oss med å peke på en del elementer som illustrerer lovens betydning på UFDs område.

2.1 Generelt

1. Forlagenes viktigste inntektskilde er trolig salg av læremidler på alle utdanningsnivåer, samtidig som royalties og lignende for bruk av åndsverk i undervisning trolig er en av de aller viktigste inntektskilder for opphavsmenn totalt sett.
2. Kommunene bruker årlig store summer av skolens driftsbudsjetter til kjøp av læremidler. Noe læremiddelkjøp er også innbakt i fylkeskommunenes og statlige institusjoners driftsbudsjetter.
3. Undervisningsinstitusjoner er i sin undervisning store brukere av teater, levende musikk, film og andre billed- og lydmedier, til dels også kringkasting. Kostnadene ved bruk av disse åndsverk er dels innbakt i institusjonenes driftsbudsjetter, dels finansiert av den enkelte utdanningssøkende selv, i form av egenandeler.

4. Utdanningsinstitusjonene er eiere av viktige arkiver, biblioteker og museer, samtidig som utdanningssøkende (og forskere) er viktige, om ikke de viktigste brukergrupper av disse institusjoner.
5. Det satses mye på fjernundervisning. Studenter ved slike "institusjoner" er ofte bosatt langt fra de institusjoner som forslått gitt særlige lettelser gjennom lovforslaget. For studenter i fjernundervisning er ofte ikke noe realistisk alternativ å reise for å være til stede ved vedkommende institusjon for nyttiggjøre seg et åndsverk, slik kravet er etter lovforslaget.
6. IKT tas i stadig større bruk i undervisning og forskning, dels interaktivt, noe som gjør at gamle begreper og inndelinger i åndsverkloven ikke lenger passer så godt.
7. Internett tas i stadig større omfang i bruk som informasjonskilde for undervisning og forskning, samtidig som rammene for nedlastning av internett-dokumenter fortsatt synes uklare. Det er viktig at man hele tiden har for øye de muligheter for utvikling og kompetanseoppbygging som ny teknologi gir, og utformer regelverket med dette for øye. Den juridiske og økonomiske beskyttelse som opphavsmannen skal ha, må være enkel og rimelig, sett med brukerøyne. Her må man ta hensyn til at det finnes mange ulike brukergrupper som ikke er organisert, slik at ofte ikke kan tenkes noe naturlig parter i en eventuell avtalelisensordning.
8. Kringkasting og "nye" lagringsmedier (jf. utkastet § 12 a) benyttes i også i ordinær undervisning.
9. Norsk tidsskriftproduksjon er for en stor del knyttet opp mot ulike vitenskapelige institusjoner under UFD.
10. Åndsverkloven har medført vanskeligheter med å få i stand hensiktsmessige låne- og leieordninger for læremidler.
11. De høye satsene for kopiering medfører store kostnader både for administrasjon, institusjon og den enkelte bruker.

2.2 Bevilgninger

Følgende bevilgninger knyttet til åndsverkloven kan identifiseres over Utdannings- og forskningsdepartementets budsjett (tallene angir årsnivå):

1. Tilskudd til utvikling av tradisjonelle læremidler i skoleverket, ca. 35 mill. kr.
2. Tilskudd til utvikling av digitale læremidler i skoleverket, ca. 17 mill. kr.
3. Tilskudd til utvikling av læremidler i høyere utdanning, ca. 7 mill. kr.
4. IKT i lærerutdanningen, ca. 20 mill. kr.
5. Tilskudd til "Den kulturelle skolesekken" (Samarbeid med Kulturdepartementet).
6. Det vil fra kommende skoleår bli innført et *behovsprøvet* stipend for kjøp av læremidler for elever i videregående opplæring. Basert på en sats på kr. 3.500,- pr. elev, regnes det med en samlet utbetaling på kr. 150 mill. kr. (Det er selvfølgelig bare en liten del av dette som representerer vederlag til opphavsmannen, men tallet sier noe om omfanget av læremiddelbruk i videregående opplæring.)
7. Kopieringsvederlag for kopiering ved universiteter og høyskoler, ca. 40 mill. kr. (En del av utgiftene blir ført over på studentene).

3. Ervervsmessig # ikke-kommersiell

Det vil kunne lette en del på tilegnelsen av stoffet dersom det gis en *samlet* fremstilling av grenselinjene for "ervervsmessig" bruk, fremføring osv. på ett sted i proposisjonen. Samtidig bør fremstillingen knytte seg opp mot den praktiske situasjon folk kjenner seg igjen i, og som er beskrevet nedenfor.

Direktiv 2001/29 EC åpner i stor grad for bruk av vernet materiale i "non-profit-making establishments" (fortalen pkt. (40), "non-commercial educational and scientific research purposes" (fortalen pkt. (42)). Her heter det også at "the non-commercial nature of the activity in question should be determined by that activity as such".) Artikkel 5 nr. 2 (b) har ordene "neither directly nor indirectly commercial", mens det i artikkel 5, 2 (c) er brukt ordene "direct or indirect economic or commercial advantage". "Ervervsmessig" er likeledes blitt et sentralt begrep i åndsverkloven.

UFD ser ingen grunn til at grensen mellom det kommersielle og det ikke-kommersielle bør trekkes forskjellig etter de ulike bestemmelsene, verken i direktivet eller i loven. Videre vil vi peke på at grensen mellom kommersielle og ikke-kommersielle virksomheter også er viktig i annet regelverk, f. eks. i retningslinjene for offentlig støtte til forskning (statsstøttereglene, EØS art. 61). Det bør kreves en særskilt begrunnelse for at avgrensningene skal skje etter ulike kriterier i ulike bestemmelser.

I forbindelse med statsstøttereglene har UFD fastslått at alle institusjoner innen forskning og undervisning som er en institusjon må regnes som "non-profit" dersom den ikke har som oppgave å, eller er egnet til å gi sine eiere et økonomisk overskudd. De institusjoner som i vesentlig grad er offentlig finansiert, har ikke noe slikt økonomisk formål. De offentlig eide institusjonene er gitt et samfunnsoppdrag, f. eks. å forstå en undervisningsaktivitet av et visst omfang og en viss kvalitet, og en bevilgning som dekker kostnadene ved å utføre samfunnsoppdraget. I slike tilfeller har ikke institusjonene adgang til å kreve betaling, eventuelt ikke betaling utover en symbolsk sum. Hensikten med å eie og drive forsknings- og undervisningsinstitusjoner er derimot å skaffe samfunnet og den enkelte immaterielle verdier i form av økt innsikt, kunnskap og kompetanse.

Å holde de offentlig eide og finansierte institusjonene utenfor diskusjonen om ervervsmessige aktiviteter, må også være et greit utgangspunkt for å bedømme hva som er kommersielt etter direktiv 2001/29 EF.

Videre følger det av fortalen til direktiv 2001/29 EF pkt. 42 at man i bedømmelsen av om et tiltak er "commercial" eller ikke, må vurdere det enkelte tiltak som sådan. Utgangspunktet er da at alle undervisnings- og forskningstiltak som offentlig eide institusjoner, må betraktes som "non-commercial", så langt det følger av samfunnsoppdraget. Samfunnsoppdraget omfatter da (innen eks. universiteter og høyskoler) all normal undervisning innefor det ordinære gradssystem, samt den

forskning som naturlig eller etter arbeidsavtalene ligger innenfor institusjonens arbeidsoppgaver.

Institusjonene er imidlertid ofte gitt *adgang til* å drive aktiviteter utover samfunnsoppdraget. Noen ganger er de pliktige til å drive slike aktiviteter; f. eks. drives en stor del av instituttforskningen som oppdragsforskning, både for offentlige og private oppdragsgivere. I slike tilfeller krever normalt både den offentlige finansieringskilde for basisaktivitetene, og statsstøttereglene at institusjonene beregner seg en brukerbetaling som tilsvarer kostnadene ved å utføre tiltaket. Eventuelt skal det av hensyn til de private konkurrenter kunne, eller måtte beregnes en risikomargin. Dersom det rent faktisk blir økonomisk overskudd på et tiltak, pløyes dette tilbake i virksomheten. Motsatt vil det ofte være slik at risikoen materialiserer seg, og man er nødt til å tære på oppspart kapital for å dekke alle kostnadene ved tiltaket. Så lenge et eventuelt overskudd blir benyttet til å dekke underskuddet på andre tiltak, mener UFD at det må være holdbart i forhold til det som er uttrykt i pkt. 42 i fortalen på direktiv 2001/29 EC.

Det må understrekes at det aller meste av den undervisningen og forskningen som blir drevet i Norge, er eid og blir finansiert og drevet av det offentlige. Problemstillingen er i disse tilfellene aldri om virksomheten er kommersiell eller ikke, men om de offentlige bevilgningene er tilstrekkelige til at virksomheten kan drives med tilstrekkelig kvalitet og omfang.

Tilsvarende gjelder formodentlig de overveiende antall private undervisningsinstitusjoner med eksamensrett, og/eller statsstøtte. Det er problemer med å skaffe tilstrekkelig offentlig finansiering til at undervisningen kan drives på et forsvarlig nivå, og man kan knapt tenke seg at det i Norge er mulig å drive et privat undervisnings tilbud som en ordinær næringsvirksomhet. I den nåværende privatskolelov er det dessuten uttrykkelig lovfestet at alt statstilskudd og all foreldrebetaling skal komme elevene til gode. I friskoleloven, som Stortinget nettopp har vedtatt, er dette prinsippet ytterligere presisert. Ønsker man statsstøtte, må driften av skolen være klart ikke-kommersiell, og eier kan verken direkte eller indirekte ta ut noe økonomisk overskudd av driften.

Tilsvarende er satsene for statstilskudd til utdanning på andre nivåer såpass lave at den utdanningssøkende må finansiere en relativt stor egenandel selv. Da vil det være vanskelig for skoleier å kunne kreve så høye skolepenger av elevene/studentene at det er mulig å ta ut et økonomisk utbytte fra driften av utdanningsinstitusjonen, men det kan selvfølgelig forekomme.

Når man ser bort fra en del organisert kursvirksomhet, antar UFD at det bare i forsvinnende liten grad drives kommersiell undervisningsvirksomhet i Norge. Eiers "profitt" ved tiltakene for øvrig er det immaterielle – man bidrar til økt kunnskapsoppbygging i samfunnet.

Institusjoner som har som hovedformål å drive forskning, kan være organisert på ulikt vis. UFD er ikke kjent med at det drives forskning på kommersiell basis i slike institusjoner, i den forstand at forskningsinstitusjoner drives med et økonomisk overskudd som siktemål. Departementet tviler på om det er mulig å drive slik forskning på kommersiell basis i Norge. Derimot finnes det nok en viss vitenskapelig produksjon ved forskningsavdelinger tilknyttet industribedrifter.

KKD har i motivene flere ganger uttrykt at betalingen ikke må overstige "selvkost eller en symbolsk betaling". Etter UFDs syn kan dette innsnevre bruksområdet for de aktuelle bestemmelser unødvendig. Alle institusjoner og tilbud som ikke er offentlig finansiert må nødvendigvis kalkulere sine tilbud slik at brukerbetalingen generelt dekker alle de aktuelle kostnader knyttet til gjennomføringen av tiltaket. Slik undervisning og forskning er finansiert i Norge, er det bare de offentlige institusjonene som kan tillate seg å kalkulere sine tilbud med kun en symbolsk betaling. Disse driver imidlertid ingen tilbud med sikte på å skaffe eier et økonomisk overskudd, men er nødt til å skaffe full kostnadsdekning når de driver virksomhet som det ikke er bevilget midler til.

Hovedkriteriet for å trekke opp grensen mellom non-profit og kommersiell virksomhet, må etter UFDs skjønn være om virksomheten er egnet til, eller i praksis gir økonomisk utbytte utover full kostnadsdekning. Oppsummeringsvis vil vi be om at det i proposisjonen fastslås at all offentlig hel- eller delfinansiert undervisnings- og forskningsvirksomhet som drevet i institusjoner som har forskning og undervisning som hovedformål, blir regnet som ikke-kommersiell. De tilbakevendende henvisningene til symbolsk betaling i høringsutkastet bør strykes, fordi en symbolsk betaling ikke aldri vil være tilstrekkelig for å gjøre en aktivitet kommersiell.

Tilsvarende avgrensingskriterier må gjelde for bibliotek, museer og arkiv innenfor UFDs ansvarsområde.

4. Undervisning - aktiv læring

Lovutkastet tar i liten utstrekning høyde for at elevers og studenters læringsarbeid har endret seg vesentlig siden åndsverkloven ble til, beskrevet under.

4.1 Situasjonsbeskrivelse

Åndsverkloven skal, slik høringsutkastet fremhever, balansere rettighetshavernes interesser mot allmennhetens. Her er undervisningsunntakene viktige: de skal sikre at elever og studenter i den norske skole kan ta del i kulturarven. Gjeldende åndsverklø oppstiller to viktige undervisningsunntak: i eksemplarfremstilling (§ 13) og fremføring (§ 21) av verk 'i undervisningsbruk'.

Disse unntakene ses i sin tur opp mot bestemmelsene for avtalelisens: Rettighetshavernes interesser blir i de fleste tilfeller ivaretatt av organisasjoner, som i dagens avtalelisenser har fortolket undervisningsunntaket strengt. Endringsutkastet

fremhever selv at undervisningsunntaket er "svært begrenset" (jfr. Ot.prp. 15, 1994-95, s. 62).

Situasjonen i dagens skole er vesensforskjellig fra den situasjon som var da eksisterende lovverk ble til:

- Digitale læringsressurser gir elever nye muligheter til læring ved bruk av multimedia: kombinasjonen av tekst, lyd, musikk, animasjoner, film eller flash på cd-rom eller på internett. Disse lar eleven tilegne seg stoffet gjennom *bearbeiding* av læringsmaterialet: Å la elever produsere egne lydverk, filmer eller multimediepresentasjoner er sentralt i dette arbeidet.
- I de nye media- og kommunikasjonslinjene og i film- og mediekunnskap innen andre fag er det viktig å kunne jobbe med medieprodukter elevene kjenner for å opparbeide kunnskap og bevissthet om film- og mediespråk, sjanger og medienes rolle.
- Den tekniske utviklingen har gjort produksjonsutstyr billig, og film- og medieproduksjon står både sentralt i prosjektarbeid så vel som i estetiske fag. Elevers egen kunst- og kulturproduksjon blir stadig mer aktuelt med arbeidet knyttet til Den kulturelle skolesekken. For eleven som kultur- og kunnskapsprodusent står fremføringsmulighetene sentralt. Her kommer klasserommet som visningsarena til kort i den moderne skolen, enten dette er bedriftspresentasjoner, skoleavslutninger eller filmfestivaler.

Slik har begrepet om undervisning som en passiv overlevering fra institusjon til elev – blitt endret til **læringsarbeid** – hvor eleven ses som aktiv og hvor egenproduksjon står sentralt. Klasserommet og skolens bygning blir også for smale i en skolehverdag hvor elever samarbeider på tvers av klassetrinn og med lokale organisasjoner og bedrifter.

4.2 Uheldige konsekvenser av dagens lovtekst

- Det foregår tradisjonell undervisning i betydningen at læreren viser en film eller spiller musikk for elevene. Elevens egne produksjoner kan imidlertid falle utenfor dette hvis de vises utenfor en klasseromssetting. Dette rammer alt i fra visninger av et prosjektarbeid i skolens aula til en bedriftspresentasjon – viktige arenaer i et utvidet læringsbegrep.
- Mangelen på nyanser i lovgivningen gjør at en amatørfilm som ønsker å ikke begrense visningsmulighetene til klasserommet, og en profesjonell produksjon beregnet på kinodistribusjon må forholde seg til det samme regelverk og kostnader ved å klarere rettighetene. Her har enkeltbrukerne så vidt vi forstår ikke anledning til å inngå avtaler om bruk av materialet.

- Den for smale undervisningsdefinisjonen gjør at også materiale som er klarert for undervisningsbruk, som musikken i Læringscenterets Multimediaarkiv (<http://mmb.ls.no>), ikke kan brukes i produksjoner utenfor klasserommet.
- Det er ønskelig at elevproduksjoner benytter seg av kjente verk for å gi elevene et forhold til musikk-, film- og mediearven. Kostnadene ved å følge dagens regelverk gjør imidlertid at dette er urealistisk.
- Kunnskapen om det kompliserte regelverket er mangelfull (også) i skolen, og forvirringen er stor omkring begreper som 'sitatrett', ansvarstagen og de ulike kravene om klarering. Dette fører til at de fleste elevproduksjoner ikke forholder seg til opphavsrett i forhold til å produsere filmer med musikk etc. Slik situasjonen er i dag er det amatørbrukernes oppgave å finne frem i et vanskelig regelverk beregnet for profesjonelle. (Selv for ellers velskolerte brukergrupper på universitets- og høyskolenivå).

Vi har altså en situasjon hvor det er umulig for skolen å gi elever og studenter et aktivt forhold til en film- og mediearven uten å bryte loven. Undervisningsunntakene er tenkt som en arena hvor disse hensynene skal ivaretas og er den eneste måten man kan skape en distinksjon mellom kommersiell og ikke-kommersiell utnyttelse av verk.

Ved å endre definisjonen av undervisningssituasjon til 'læringsarbeid', forstått som *ikke-kommersielle produksjoner knyttet opp mot læring* – kan man gi elevene muligheten til å benytte verk i eget læringsarbeid.

5. Kommentarer til høringsutkastets konkrete forslag:

Til § 13 Undervisningsunntak for eksemplarfremstilling

Høringsutkastets forslag til lovtekst

Lærere og elever kan for bruk i undervisningen gjøre opptak av sin egen fremføring av verk. Opptak som nevnt må ikke utnyttes i annet øyemed.

Gjeldende §13 i femte ledd gir rett til opptak av læreres og elevs egen fremføring av verk "for bruk i undervisningen". Det fremgår av Ot.prp. nr. 15 (1994-95) side 62 at bruken er "meget begrenset, nemlig til den undervisning som opptaket er gjort i sammenheng med." Dette vilkår innebærer at virkeområdet er svært begrenset, og departementet foreslår på denne bakgrunn at bestemmelsen videreføres uendret i § 13 første ledd (*Endringsutkastet, 3.4.3, s. 33*).

Kommentar

Dette går direkte til kjernen av problemstillingene som er skissert ovenfor og begrenser elevs multimedieproduksjon på en uønsket måte.

UFDs forslag til endret lovtekst

Lærere og elever kan for bruk i læringsarbeid gjøre opptak av sin egen fremføring av verk. Opptak som nevnt må ikke utnyttes i annet øyemed.

Til § 13 b Digital avtalelisens

Høringsutkastets forslag til lovtekst

Til bruk i egen undervisningsvirksomhet kan det fremstilles eksemplar av utgitt verk, gjøres opptak av verk som inngår i kringkastingssending samt gjøre disse og andre utgitte verk tilgjengelige i undervisningsvirksomheten, når betingelsene for avtalelisens etter § 36 er oppfylt. Bestemmelsen gir ikke rett til å gjøre opptak av filmverk som må oppfattes som også bestemt til annen bruk enn fremføring gjennom fjernsyn, med mindre det i sendingen bare er benyttet mindre deler av verket. Bestemmelsen gir ingen innskrenkninger i retten til fri bruk etter § 21.

Kommentar

Dette behandler problemstillingene knyttet til digitale læremidler og egen multimedia-produksjon. Betenkingene blir de samme som ved §13, hvor det er viktig å fremheve egenarten av læringsarbeidet, slik at forhandlingene om nye avtaler om bruk tar utgangspunkt i lovens intensjoner om å verne elevens læringsarbeid.

UFDs forslag til endret lovtekst

Til bruk i elevens *læringsarbeid* kan det fremstilles eksemplar av utgitt verk, gjøres opptak av verk som inngår i kringkastingssending samt gjøre disse og andre utgitte verk tilgjengelige i elevenes *læringsarbeid*, når betingelsene for avtalelisens etter § 36 er oppfylt.

Merknad

UFD ville foretrukket en tvangslisensordning, subsidiært nemndlisens ("voldgiftsrett"). Departementet kommer nærmere tilbake til dette.

Til § 21 Fremføring av verk i undervisning m.m.

Høringsutkastets forslag til lovtekst

- 1.2.1 Et utgitt verk kan fremføres offentlig ved gudstjeneste og undervisning.
- 1.2.2 Også ellers kan et utgitt verk fremføres offentlig:
 - a) ved tilstelninger der fremføring av åndsverk ikke er det vesentlige, såfremt tilhørerne eller tilskuerne har adgang uten betaling, og tilstelningen heller ikke indirekte finner sted i ervervsøyemed,
 - b) ved ungdomsstevner som ikke arrangeres i ervervsøyemed.

Denne paragraf gjelder ikke for filmverk, scenisk fremføring av sceneverk eller fremføring av databaser ved ervervsmessig undervisning. Paragrafen gir heller ikke rett til fremføring ved kringkasting. Innenfor ervervsmessig undervisning gir den heller ikke rett til annen trådbunden eller trådløs overføring til allmennheten. Adgangen til fremføring ved undervisning gjelder heller ikke fremføring innen rammen av organisert konsertvirksomhet.

Kommentarer

Her støter vi på de samme problemene knyttet til den strenge definisjonen av undervisningsvirksomhet. Loven tar ikke høyde for problemstillinger knyttet til elevproduksjoner: for eksempel ved at en elevfilm bruker et beskyttet musikkverk. I forhold til formuleringene i tredje ledd kan filmen for eksempel vises på Amandus Filmfestival: En visningsarena film- og medielinjer benytter i læringsarbeidet og vises som en del av et ungdomsstevne. Den kan ikke rammes av bestemmelsene om filmvisning i fjerde ledd, da selve filmen er elevens åndsverk.

Urimeligheten i dagens lovtekst vises her klart, da man kan vise elevfilmen under Amandus Filmfestival som et ungdomsstevne, men ikke som en læringssituasjon. Mange av de moderne læringsarenaene faller slik mellom to stoler. For å sikre en læringsarena for ungdoms kulturproduksjon må denne definisjonen endres.

UFDs forslag til endret lovtekst, § 21, første ledd

- 1.2.3 Et utgitt verk kan fremføres offentlig ved gudstjeneste, i undervisning og i elevers læringsarbeid.

Kommentarene ovenfor er særlig knyttet til bruk av film, musikk og media i lærings-situasjonen. Den ønskede elev-/studentaktivitet som er beskrevet er imidlertid aktuell i alle fag, og det satses mye fra UFDs side på å stimulere utviklingen av interaktive, digitale læremidler innen alle sentrale fagområder og på alle nivåer. På grunn av medias og læringsformenes kompliserte karakter er det vanskelig å se hvordan opphavsrettigheter identifiseres og klareres, f. eks. når man i et språklaboratorium tar i bruk ulike litterære tekster. Et kompliserende element her er at det gjerne er utenlandske opphavsmenn.

6. Bemerkninger særlig knyttet til høyere utdanning og forskning

Til § 12

For universiteter og høyskoler er det viktig at adgangen til kopiering til personlig, yrkesmessig bruk opprettholdes på samme nivå som i dag. Vi ser ikke at det rettslig sett er noe som tilsier en innstramning i denne adgangen, slik Kultur- og kirkedepartementet bemerker i sitt høringsnotatet.

UFD ønsker en presisering av om studenters bruk av kopieringsutstyr som utdanningsinstitusjonen og institusjonens bibliotek vederlagsfritt stiller til disposisjon for studentene, faller utenfor fremmed hjelp-begrepet i forhold til forslaget om et generelt forbud mot bruk av fremmed hjelp ved kopiering av musikk- og filmverk.

Til § 13

UFD vil som nevnt foretrekke en tvangslisensordning fremfor avtalelisens. Alternativt kan man tenke seg en subsidiær nemndslisens ("voldgiftsrett") på undervisningsområdet. Dette spørsmålet vil vi komme nærmere tilbake til.

§ 16

Når det gjelder forslaget om en begrenset og kontrollert adgang til fjernlån, vises det til bemerkningene foran knyttet til fjernundervisning. Av hensyn til bibliotekenes ansvar for at begrensningene overholdes er det behov for en presisering av begrepet "private studieformål".

Ny § 16 a

Også her vil departementet komme nærmere tilbake.

§ 23

Vilkårene om at gjengivelse av kunstverk i undervisningsformål skal skje "i tilknytning til teksten" og at fremstillingen ikke skal være av "allmennopplysende karakter" reiser tolkningsspørsmål i forhold til undervisning og forskning.

7. Andre forhold

7.1 Bruk av internett

Som tidligere nevnt savner våre brukergrupper en oversiktlig fremstilling av de regler som knytter seg til materiale som er tilgjengelig på internett. Det meste av det som finnes av informasjon på internett er trolig lagt ut med opphavsmannens samtykke og uten noen særlig restriksjoner på bruken. Det kan også dreie seg om frikjøpt materiale, f. eks. de læremidler som er hel- eller delfinansiert over statsbudsjettet, jf. ovenfor. Vi forstår det slik at det ikke er restriksjoner på bruken av slikt materiale med mindre det særskilt fremgår gjennom tekniske beskyttelsessystemer eller annet. Retten til slik bruk, bør av hensyn til brukerne formuleres eksplisitt.

7.2 "Tilgjengeliggjøring for allmennheten"

Det er noe uklart hvordan "tilgjengeliggjøring for allmennheten" og "offentlig" fremføring skal avgrenses, og om avgrensningen skjer på samme måte i § 2, 3. ledd bokstav c) og i de andre bestemmelsene som innebærer tilsvarende restriksjoner knyttet til vitenskapelige arbeider.

Bestemmelsene i åndsverkloven må vurderes opp mot bestemmelsene i universitet- og høyskoleloven. Universiteter og høyskoler er etter uh-loven § 2 nr. 4 er forpliktet til å utbre forståelse for og anvendelse av vitenskapens metoder og resultater. Dette vil ofte skje i artikler og bøker, og/eller på seminarer, forelesninger, doktordisputaser osv. Det er lovfestet i uh-loven § 44a nr. 2 at forelesninger i utgangspunktet er offentlig, men institusjonens styre kan, når forelesningens art tilsier det, bestemme at visse forelesninger bare skal være for institusjonens studenter eller visse grupper av studenter. Konsekvensen av forslaget til åndsverklov § blir at vernestatus endres dersom f. eks. plassmangel tilsier at en forelesningsrekke må holdes lukket.

Derimot er utgangspunktet i uh-loven § 44a nr. 3 at *kurs* i utgangspunktet er lukkede, men at andre enn fagets studenter kan få delta dersom det er ledig kapasitet. Vi ser her altså at valgt formidlingsform for det stoff som skal formidles kan påvirke vernestatus, noe som synes lite rimelig.

I åndsverkloven § 24 snakker man om "*vitenskapelig fremstilling som ikke er av allmennopplysenede karakter*". På bakgrunn av den store mengde foredrag som holdes og sakprosa som årlig utgis i Norge av vitenskapsfolk, må det bli mange vanskelige grensedragninger.

Etter åndsverkloven § 16 er det derimot avgjørende at formålet enten er forskning eller privat studieformål.

Etter UFDs syn vil det være hensiktsmessig med en samlet fremstilling av disse forholdene.

7.3 Opphavsrett – arbeidsrett – oppdrag

Svært mange åndsverk blir til innen rammen av et fast arbeidsforhold, der det ligger i arbeidsforholdets natur at arbeidsgiver skal ha alle rettigheter til ervervsmessig utnyttelse, som vederlag for den godtgjørelse som utbetales i arbeidsforholdet. Prinsippet om arbeidsgivers rett ble i sin formulert av Ragnar Knoph i *Åndsretten* (1936), og er senere gjentatt i bla. Ot.prp. nr. 84 (1991-92) s. 21 og Ot. prp. Nr. 67 (2001-2002) s. 12. Vi viser dessuten til Bernhard Vigens studie *Arbeistakers opphavsrett* (Universitetsforlaget 2001). Siden høringsutkastet for en stor del dreier seg om digitalisering, ville det dessuten være naturlig å vise til åndsverkloven § 39 g om opphavsrett til dataprogrammer.

UFD møter ofte opphavsrettsspørsmål i forbindelse med arbeidsforhold og oppdragsforhold. Dette er praktisk spørsmål også for andre, og burde derfor vært nærmere regulert. Innen UFDs område er problemstillingen særlig aktuell i tilknytning til læremidler som fast ansatte universitetsansatte utarbeider i sin arbeidstid, og særskilte undervisningsopplegg enkeltlærere i skolen utarbeider. Det er lite hjelp i prinsipper som er formulert i dokumenter som folk vanligvis ikke har tilgjengelig, selv om prinsippene etter vært har en slik fasthet at de har fått karakter av sedvanerett.

I oppdragsforhold er det formodentlig bare unntaksvis at det ikke inngås særskilt avtale om oppdragsgivers utnyttelsesrettigheter etter åndsverkloven § 39. Utnyttelsesretten til åndsverk vil f. eks. regelmessig ligge hos oppdragsgiver i de tilfeller et prosjekt er fullfinansiert over UFDs budsjett, jfr. ovenfor. Når utnyttelsesretten på denne måten er frikjøpt, føles det urimelig at f. eks. det aktuelle materialet går inn i beregningsgrunnlaget for kopieringsvederlag etter en avtalelisensordning. § 39 burde for øvrig være et bakteppe for diskusjonene om avtalelisens og tvangslisens.

7.4 Grensen mellom offentlig informasjon/vernet materiale

For oversiktens skyld burde direktivutkastet om kommersiell utnyttelse av offentlig informasjon vært nevnt, jfr. den grensen som er trukket opp i åndsverkloven § 9, og formålet med infosokdirektivet. - UFD vil bli representert i den interdepartementale arbeidsgruppen som skal se nærmere på direktivutkastet. I forhold til nærværende lovutkast vil vi spesielt peke på eksamensoppgaver som utarbeides av Læringssenteret, som det må være naturlig at Læringssenteret selv har førsteretten til å kommersialisere. UFD regner med at det blir anledning til å komme tilbake til denne saken i forbindelse med direktivet om offentlig informasjon.

7.5 Lydbøker o.l

Det er Læringssenteret som har ansvaret for produksjonen lydbøker til bruk i undervisningen. Lydbøker har vist seg å være nyttige hjelpe- og læremidler for blinde og svaksynte og alle dyslektiktikergrupper (for øvrig en sterkt økende gruppe). I tillegg vil fremmedspråklige kunne gjøre seg god nytte av lydbøker. I fremmedspråkundervisningen er de selvfølgelig svært viktige.

Hittil har produksjonen av lydbøker vært hjemlet under bestemmelsen som tilgodeser funksjonshemmede. Det må klargjøres at lydbøker generelt er viktige hjelpemidler i undervisningen, og således gå under de generelle ordningene. UFD forutsetter dessuten at Læringssenteret er en "nærmere angitt organisasjon eller bibliotek" som har rett til å fremstille lydbøker, jf. § 17 tredje ledd.

I forbindelse med konvertering fra et medium til et annet, for eksempel fra kassett til cd-rom, oppstår spørsmålet om dette er eksemplarframstilling som utløser et nytt vederlagskrav. I kongelig resolusjon til forskriften til åndsverkloven fremgår det eksplisitt at det er adgang til å overføre eksisterende analoge lydopptak til digitalt format. Etter UFDs vurdering innebærer dette at direkte konvertering (det opprinnelige eksemplaret makuleres) ikke utløser et nytt vederlagskrav. Reelle hensyn taler også for en slik forståelse. Vi ber om at dette presiseres i det nye regelverket.

7.6 Læremiddelproduksjon generelt

Læringssenteret har også ansvaret annen læremiddelproduksjon. UFD er i tvil om de foreslåtte endringene i § 16 er tilstrekkelig til å dekke UFDs/Læringssenterets behov i

forbindelse med moderne undervisning/læring. Vi viser dessuten til det behov også andre grupper enn de funksjonshemmede har for å benytte lydbøker.

Som nevnt innledningsvis vil departementet komme tilbake med ytterligere merknader når uttalelsene fra underliggende institusjoner foreligger.

Med hilsen

Ida Børresen e.f
ekspedisjonssjef

Nille Lauvås
fung. avdelingsdirektør